

EMRAH SAFA
GÜRKAN

100

CUMHURİYET'İN

100 İSMİ

100

BÜYÜK DEVRİMİN
PORTRELERİ

MUNDİ

CUMHURİYET'İN 100 İSMİ

BÜYÜK DEVRİMİN PORTRERİ

EMRAH SAFA GÜRKAN

Mundi Kitap

Cumhuriyet'in 100 İsmi - Büyük Devrimin Portreleri, Emrah Safa Gürkan

© 2023, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mayıs 2023, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 100000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Merin Sever

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Sanat yönetmeni ve kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Görsel arşiv araştırması: Cengiz Yolcu

Baskı ve cilt: Melisa Matbaacılık Yayıncılık San ve Dış Tic. Ltd.

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar Sk. No:16 Acar San. Sit.

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 45099

ISBN 978-625-6377-29-5

MUNDİ KİTAP

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

mundikitap.com

bilgi@mundikitap.com

Mundi Kitap, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. ve San. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.

Sertifika No: 43514

CUMHURİYET'İN 100 İSMİ

BÜYÜK DEVRİMİN PORTRERİ

EMRAH SAFA GÜRKAN

TARİH

MUNDI

PROF. DR. EMRAH SAFA GÜRKAN, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans çalışmalarını tamamladıktan (2003) sonra, aynı üniversitede Halil İnalıcık'ın danışmanlığında Batı Akdeniz'deki Osmanlı korsanlarını incelediği tez ile yüksek lisans diplomasını aldı (2006). Ardından Georgetown Üniversitesi Yeniçağ Avrupa Tarihi kürsüsünde Gábor Ágoston ile yazdığı "Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry" başlıklı tez ile doktor oldu (2012).

Halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olan Gürkan, TÜBA Genç Akademi üyesidir. Omnibus, Pena ve Flu TV'de birçok tarih programı hazırlamanın yanı sıra, *Ottoman History Podcast*'in kurucu editörlüğünü yapmıştır.

Kitapları:

Cumhuriyet'in 100 Günü - İnkılabın Ayak Sesleri, Can Yayınları, İstanbul, 2023.

Ezberle Yaşayanlar: Vazgeçemediğimiz Alışkanlıklarımızın Kökenleri, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.

Bunu Herkes Bilir: Tarihte Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.

Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi'nde Gazâ, Yağma ve Esaret 1500-1700, Kronik Kitap, İstanbul, 2022. Rusça bas. *Корсары султана: Священная война, религия, пиратство и рабство в османском Средиземноморье, 1500-1700 гг.*, çev. Oles Kulçinskiy, Эксмо, Moskova, 2021.

Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları, Kronik Kitap, İstanbul, 2022. Macarca bas. *A Szultán Kémei: Oszmán hírszerzési módszerek ésügynökhálózatok a 16. Században*, çev. Pál Laura, Gondolat Kiadó, Budapeşte, 2020.

Ödülleri:

2018 Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Ödülü (GEBİP)

2018 14. Kadir Has Ödülleri, Gelecek Vadeden Bilim İnsanı Ödülü

2018 Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Bilimsel Telif Eser Ödülü, *Sultanın Casusları*

Prenses kızım Zeynep Mehveş'e

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	15
Devirenler ve Devrilenler	17
Mustafa Kemal Atatürk (1879/81-1938)	23
Kâzım Karabekir (1882-1948)	64
Enver Paşa (1880-1921).....	77
Hüseyin Rauf Orbay (1880-1964).....	87
Mustafa İsmet İnönü (1884-1973).....	97
VI. Mehmet Vahdettin (1861-1926)	106
Mustafa Fevzi Çakmak (1876-1950).....	114
Ali Fuat Paşa (Cebesoy) (1882-1968)	121
Refet Bele (1881-1963).....	129
Ali Fethi Okyar (1880-1943).....	136
Çerkes Ethem (yak. 1886-1948)	143
Damat Ferit Paşa (1853-1923)	148
Ahmet Tevfik Paşa (Okday) (1845-1936).....	153
Mersinli Cemal Paşa (Cemal Mersinli) (1875-1941)	156
Talat Paşa (1874-1921).....	161

Kara Kemal (1875-1926).....	165
Kara Vasıf (1880-1931)	168
Cemal Paşa (1872-1922).....	173
Halide Edib Adıvar (1884-1960).....	177
Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955)	183
Ali Şükrü Bey (1884-1923).....	186
Cafer Tayyar Eğilmez (1878-1958)	190
Sakallı Nurettin Paşa (1873-1932)	192
Fahrettin Altay (1880-1974).....	196
Kâzım Dirik (1881-1941).....	199
Kâzım Fikri Özalp (1882-1968).....	201
Cevat Çobanlı (1870-1938)	205
Halife Abdülmecit Efendi (1868-1944)	208
Ali Çetinkaya (1878-1949)	213
Deli Halit Paşa (1883-1925)	217
Kılıç Ali (Süleyman Asaf) (1889-1971).....	220
Mazhar Müfit Kansu (1874-1948).....	223
Rıza Nur (1879-1942)	226
Celalettin Arif (1875-1930)	229
Hüseyin Avni Ulaş (1877-1948)	231
Eyübzade Ömer Fevzi (1884-1952)	234
Nezihe Muhittin Tepedelengil (1889-1958)	237
Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936).....	242
Mehmet Rifat Börekçi (1860-1941)	246
Dürrizade Abdullah (1869-1923).....	249
Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966).....	253
Bekir Sami Kunduh (1867-1933).....	256
Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)	260
Falih Rıfki Atay (1894-1971).....	263

Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957)	266
Yunus Nadi Abalıođlu (1879-1945)	271
Yakup Kadri Karaosmanođlu (1889-1974)	274
Ali Kemal (1867-1922)	277
Selahattin Adil (1882-1961)	281
Şükrü Naili Gökberk (1876-1936)	283
Ali İhsan Sabis (1882-1957)	286
Nuri Conker (1881-1937)	289
Salih Bozok (1881-1941)	292
Celal Bayar (1883-1986)	295
Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)	298
Mehmet Cavit Bey (1875-1926)	301
İsmail Hakkı Canbulat (1880-1926)	304
Ayıcı Arif (Miralay Mehmet Bey) (1883-1926)	307
Tevfik Rüştü Aras (1883-1972)	310
Yusuf Akçura (1876-1935)	312
Ahmet Ferit Tek (1878-1971)	314
Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)	317
Süleyman Nazif (1869-1927)	320
Tunalı Hilmi (1871-1928)	323
Demirci Mehmet Efe (1883-1961)	326
Ahmet Anzavur (?-1921)	328
Topal Osman (1883-1923)	330
Şeyh Sait (1865-1925)	333
Mustafa Sabri Efendi (1869-1954)	337
Refik Halit Karay (1888-1965)	339
Refi' Cevat Ulunay (1890-1968)	341
Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949)	343
Şehzade Ömer Faruk Efendi (1898-1969)	345

Ahmet Cevat Emre (1876-1961).....	348
Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958).....	350
Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959).....	352
Memduh Şevket Esendal (1884-1952)	354
Ahmet Emin Yalman (1888-1972).....	356
Recep Peker (1889-1950).....	360
Hasan Saka (1886-1960).....	363
Mehmet Şemsettin Günaltay (1883-1961).....	365
Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966).....	367
Necmettin Sadak (1890-1953)	370
Hasan Âli Yücel (1897-1961).....	372
Şükrü Kaya (1882-1959).....	374
Kuşçubaşı Eşref (Eşref Sencer Kuşçubaşı) (1873-1964).....	376
Mustafa Suphi (1882-1921).....	378
Şeyh Servet Efendi (Abdullah Servet Akdağ) (1880-1962).....	381
Şefik Hüsnü Değmer (1887-1959)	382
Ethem Nejat (1887-1921).....	384
Nazım Resmor (1868-1935).....	387
Arif Oruç (1893/94-1950).....	389
Hakkı Behiç Bayiç (1886-1943)	391
Zümrezade Şakir Ahmet Bey (Şakir Zümre) (1885-1966).....	393
Osman Zeki Üngör (1880-1958)	395
Sait Molla (1880-1930).....	398
Kara Fatma (Fatma Seher Erden) (1888-1955).....	400
Karayılan (1888-1920)	402
Şahin Bey (1877-1920).....	404
Çopur Musa	406
Okuma Listesi.....	409

Teşekkür

Hayatının son beş yılını hep o “ara vermeden önceki nihai kitabı”nı yazmakla meşgul eşine destek vermekle geçiren Elif’e teşekkürlerin en büyüğünü borç bilirim. Gene babalarını boş bir Word dosyası ile paylaşmak zorunda olan çocuklarımdan özür dilemek durumundayım. Aynı babamın bana yaptığı gibi, çok erken yaşlardan itibaren onları kitapların arasını attığım için de özür dilemeli miyim bilmiyorum; ancak beni daha çocukken yakın tarihle tanıştıran babama, Kurtuluş Savaşı’nı ve Cumhuriyet’in ilk yıllarını konu alan bir kitapta hususi olarak teşekkür etmem gerektiğinin farkındayım. Hadiselere geniş bir açıdan bakmayı ve hayatı kırmızı çizgilerle değil, evrensel kriterlerle okumayı bana öğrettiği için valideme de şükran borçluyum. Son olarak, kayınbiraderim ve dostum Ergun’la kayınvalidem Işık Ertekin’e de en içten teşekkürlerimi sunarım.

Sadece bu eserin yazılması sırasında değil, son yıllardaki tüm projelerimde beni hiç yalnız bırakmayan Bengü Üçüncü’ye minnettarım. Göründüğünden çok daha temkinli olan bu müdebbir yazar, o olmasaydı çok daha steril, “ana akım” bir kariyere sahip olurdu. Kitabın konseptinin oluşturulmasında ve tek tek başlıkların seçilmesindeki katkılarından dolayı Can Soyer’e de ayrı bir parantez açmak isterim. Metni defalarca okumakla kalmayıp arşivlerden görselleri temin eden Cengiz Yolcu’ya ve yorumlarını benden esirgemeyen Fatih Baha Aydın’a da medyun-ı şükranım. Başta Merin Sever, Ali Granit ve Cem Akaş olmak üzere tüm Mundi Kitap ve Can Yayınları ailesine de teşekkür ederim.

İnsanlar üniversitede bilgi edinildiğini sanırlar, hocaların da öğrencilerine yol yordam öğrettiğini düşünürler. Oysa böyle bir eğitim en fazla vasat

bir malumatfuruş üretebilir, gerçek bir entelektüel değil. İyi bir hoca, öğrencisine bilimsel metotlar çerçevesinde araştırma yapmayı öğretir. Halil İnalçık, Gábor Ágoston, Emilio Sola, James B. Collins, John R. McNeill, Feridun Emecen, Kemal Beydilli, İlber Ortaylı, Ali Akyıldız, Faruk Tabak, İsmail Erünsal, Ali Bardakoğlu, İsmail Coşkun ve Oktay Özel gibi isimler bana olaylara eleştirel bakmayı, metinleri tahlil etmeyi, olguları bağlamlar içinde değerlendirmeyi öğretmeseydi, yepyeni bir alanda böyle bir eser vermeye cüret edemezdim.

Saçlarına ak düşmüş bir profesörün beşinci kitabında hâlâ hocalarını anması ilk başta biraz garipsenebilir. Ahkâm kesmenin geçer akçe olduğu, güce tapan statü toplumlarında hazmedilmesi zor bir gerçek belki, ama sergüzeştinin hedefi bilmek değil, öğrenmek olan biri için talebelik ömür boyu süren bir statüdür. Ve insan sadece hocalarından değil, meslektaşlarından da çok şey öğrenir. Belki de yaşlanmanın bir avantajı, bunu kabul edebilme olgunluğuna erişmektir. Kahraman, Michelangelo, Polat, Talip, Kenan, Akın, Kaya ve Eren; provokatif sorularınız ve bitmek bilmeyen merakınız için hepinize çok teşekkür ederim.

Son olarak artık gitgide az görüşsek de arkadaşlarıma müteşekkirim: Erkan Kaderoğlu, Caner Can, Melis Süzer, İlker Demir, Cenk Erkan, Ekin Özbiçer, Nuray Urkaç, Ela Okançay, Gizem Özaydemir, Ediz Can, Burak Bakırcı, Berat Çelikoğlu, Özgür Mumcu, Tolga Karaçelik, Görkem Ergün, Didem Şahin, Helen Hiçbezmez, Chris Gratien, Özgür Sezer, Onur Güneş, Yalın Alpay, Levent Yaşar, Kürşad Karacagil, Özgür Ünal Eriş, Gökhan Yücel, Murat Önsoy, Mehmet Uğur Ekinci, Serhan Güngör, Özgür Sezer, Harun Yeni, Barın Kayaoğlu, Harun Küçük, Esra Karayel, Yunus Uğur, Abdülhamit Kırmızı, Onur Yazıcıoğlu, Ozan Örmeci, Alphan Akgül, Yusuf Burak Gürses, Ali Kibar ve Ekrem Taha Başer.

ESG

23 Mart 2023

Kozyatağı, İstanbul

Devirenler ve Devrilenler

Olayları kişiler üzerinden okumaya meraklı bir toplum için belki biraz çelişkili, ama tarihimizin en belirleyici dönemlerinden birinin baş aktörlerini tanımlıyoruz. Siyasi nedenlerle ön plana çıkarılan üç-beş kişi dışında, bugünün Türkiye'si'nin temel taşlarını döşeyenlerin çoğunun fikri eğilimleri, siyasi gündemleri ve sosyoekonomik arka planları şöyle dursun, isimlerini bile bilmiyoruz.

Elinizdeki kitap, Cumhuriyet'in kuruluşunda rol oynamış yüz portreyi mercek altına alarak toplu bir profil sunmaya çalışıyor. Amacı ansiklopedik bilgileri art arda sıralamak değil. Bunu layıkıyla yapan birçok kaynak zaten var. Esas hedef, istisnai bir tarihsel dönemde rol oynamış figürleri hem zamanının ruhu içinde hem de birbirleriyle etkileşim halinde inceleyerek Cumhuriyet'i şekillendiren sosyal ve kültürel sermayeye ışık tutmak.

Bu aktörlerin arka plan, eğilim ve önceliklerinin analiz edilmesi, nihai sonuca giden yola hangi bileşenler sonucunda varıldığını gösterme potansiyeline sahip. Çoğu zaman insanlar gelinen noktayı varılması en baştan kesin olan bir yer olarak okumaya teşnedirler. Oysa bu yaklaşım tarihte tesadüfün rolünü hiçe indirgemekten ve oyunun en baştan hileli olduğunu kabul etmekten başka bir sonuç doğurmayacaktır. Böyle bir kaderciliğe teslim olursak, o dönem yaşayanlara hiç de imkânsız gözükmeyen alternatif olasılıkları göz ardı etmekle kalmaz, çetin bir iktidar mücadelesinin parametrelerini de ihmal etmiş oluruz.

İlerleyen sayfalarda da görüleceği gibi, Birinci Dünya Savaşı bittiğinde ortada tek bir direniş stratejisi yoktur. İnsanların kafası sonradan anlatıldığı kadar berrak değildir; pozisyonlar, olaylar geliştikçe netleşmiştir. Mustafa Kemal de dahil dönemin siyasi figürleri hâlâ seçenekleri gözden

geçirmektedir. Birbiriyle rekabet halinde birçok alternatif güç odağı vardır ve Mustafa Kemal ile Vahdettin bunlardan sadece ikisidir. 1918'in sonları ve 1919'un başlarında, bu değişik güç odaklarının kendi aralarındaki ilişkiler bile tam anlamıyla belirlenmiş değildir. Örneğin Mustafa Kemal, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a gelip sarayla bağlantı kurarak kendisini harbiye nazırı atamak istemiş, kamuoyu desteğini arkasına almak için bir gazete çıkartmış ve yakın arkadaşı Fethi Okyar ile bir siyasi parti kurmuştur. Anadolu'ya geçmeye ancak tüm bu çabaları boşa çıktıktan ve Fethi Okyar Malta'ya sürüldükten sonra karar verecektir. O zaman dahi bunu resmî bir görev almadan yapmamaya özen gösterecektir. Gene aynı şekilde İstanbul'un Anadolu'da organize edilecek olası bir direnişe karşı tutumunda da yalpalamalar bulunmaktadır. Harbiye Nezareti'ndeki Fevzi Çakmak ve Cevat Çobanlı gibi paşaların Mustafa Kemal'e destek verdiği, Misak-ı Milli'yi kabul edenin Ankara'daki Büyük Millet Meclisi değil, İstanbul'daki son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı olduğu ve en azından 1920 Martı'ndan önce birçok direniş yanlısı subay ve idarecinin bizzat payitahtta bir şeyler yapmaya çabaladığı unutulmamalıdır. Hepsinden de önemlisi, tüm İstanbul hükümetlerinin Damat Ferit Paşa tarafından kurulmadığı göz ardı edilmemelidir. Ali Rıza ve Ahmet Tevfik gibi sadrazamlar Milli Mücadele'ye açıkça karşı çıkmamışlardır, ki bu ikisi, Damat Ferit'in 13 aynaya karşılık toplamda 30 ay iktidarda kalacaklardır.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtikten sonra bile Milli Mücadele içinde yalnızca tek bir siyasi ajanda ve güç merkezi yoktur. Paşa'nın İstanbul'a bayrak açmaktan çekinmemesi ve direnişi tüm memleketeye yaymakta ısrarı, Milli Mücadele'yi beraber başlattığı "İlk Beşler" in diğer üyeleri tarafından bile çok radikal bulunmaktadır. Refet Bele Amasya Tamimi'ni imzalarken tereddüt göstermiş, Kâzım Karabekir direnişin tüm yurt yerine ilk başta sadece Doğu Anadolu'ya odaklanması gerektiğini savunmuştur. Vahdettin dize gelip Meclis-i Mebusan'ı toplamaya razı olduğunda da, Heyet-i Temsiliye'nin lağvedilmesi ve inisiyatifin başkente bırakılması yönünde görüş bildirecektir. Oturumlarını İstanbul'da yapan bu son Osmanlı meclisinde, ileride Kurtuluş Savaşı'nın ana kadrolarını oluşturacak birçok isim, Mustafa Kemal'in direktiflerini göz ardı etmekten çekinmeyecektir. Yanında üç-beş kişiyle Ankara'da izole bir şekilde kalan Mustafa Kemal'i Meclis-i Mebusan'a başkan seçmeyip adeta ıskartaya çıkaracaklar ve parlamento gruplarına "Müdafaa-i Hukuk" yerine, padişahın nutkundan aldıkları "Felah-ı Vatan" ismini vereceklerdir. Önceden üzerinde mutabık kalınan Misak-ı Milli metnini değiştirmekten bile çekinmemişlerdir.

Kısacası, karşımızda sabitlenmiş siyasi gündemler değil, sürekli değişen öncelikler ve her dakika yenilenen ittifaklar vardır. Bu kaygan zeminde yaptıkları manevraların sonunda Çerkes Ethem gibilerin kendilerini Yunanların kollarında buldukları bile olacaktır. Şüphesiz bu derece savrulmalar kural değil istisnadır. Ama bizzat bu sıra dışılığı anlamak için dönemin kad-

rolarının arka planlarını ve mensubu oldukları siyasi ve sosyal ağları bilmek elzemdir. Hikâyemizin kahramanlarının fikir dünyalarını ve dolayısıyla kırmızı çizgilerini belirleyen bu arka plan ve ağlardır. Aynı okullardan mezun olmuş, aynı yazarları okumuş, aynı istibdata karşı çıkmış, aynı cephelerde savaşmış ve birçoğu İttihat ve Terakki “tedrisat”ından geçmiş bu kadrolar için vatanın kurtarılması, merkezî devletin ihya edilmesi, başta kapitülasyonlar milli egemenliği kısıtlayıcı faktörlerin ortadan kaldırılması ve altı yüzyıllık bir imparatorluğun çöküşüne yol açan problemlerin köklü reformlarla giderilmesi “olmazsa olmaz”dır. Bu noktalarda ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu hedeflere ne hızda, hangi siyasi formatta ve kimin liderliğinde ulaşılabileceğindedir. Milli Mücadele kadroları arasında mandacı da vardır, saltanatçı da, İslamcı da, Bolşevik de. Bu alternatiflerin güncelliğini yitirip marjinalize olması ancak zamanla, o da Mustafa Kemal’in gücünü pekiştirip kendi siyasal vizyonunu hâkim kılmasıyla mümkün olacaktır. Ve bu, kazananı hiç de öyle baştan belli olmayan çetin bir mücadele sonunda gerçekleşecektir.

Tarihî figürlerin kitaptaki sıralanışı, Milli Mücadele’de rol oynayan değişik çıkar grupları arasındaki rekabete dikkat çekmek için ayarlanmıştır. 1921’den sonra öne çıkarak Cumhuriyet’in muktedir isimleri olacak İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak yerine, Mustafa Kemal’in hemen ardından Kâzım Karabekir ve Enver Paşa’nın gelmesi bundandır. Bu ilk üç madde, üç alternatif siyasi gündemi ve üç ayrı karakteri gündeme getirmektedir. Gene, Kurtuluş Savaşı’na önemli bir katkı sunmalarına rağmen, Vahdettin altıncı, Damat Ferit 11. ve Ahmet Tevfik Paşa 12. sırada yer almaktadır. Zira Kurtuluş Savaşı’nda ikincil rollerde olsalar da, olayların başka şekilde gelişmesi durumunda isimlerini afişte görmeleri işten bile değildi. Ve savundukları siyaset o dönem birçoklarına pek de mantıksız gelmemiştir. Ortaya çıkan nihai sonucun, yani Türkiye Cumhuriyeti’nin direkt bir ürünü olan bu kitabın yazarı ya da okuyucularının yüz yıl sonraki görüşlerinin bağlayıcılığı yoktur. Yine, 1920 başı itibarıyla Milli Mücadele kadroları üzerindeki etkilerini kaybedecek olsalar da, Talat Paşa, Kara Vasıf ve Kara Kemal tetkik edilen ilk 20 ismin arasındadır. Bu isimlerin planları boşa çıktıysa, bu biraz da beklenmedik hadiseler yüzündendir. Son olarak, Çerkes Ethem de listede 11. sıradadır, zira en azından Büyük Millet Meclisi’nin komutasında düzenli birlikler kurulana, yani 1920 yılının sonuna dek hesaba katılması gereken bir güçtür. Direkt devlet kadroları içinden gelmeyen tek güç o da Ethem değildir. İkinci Grup’un muhalif mebuslarının faaliyetleri, ibre tamamen Ankara’ya döndükten sonra bile, Milli Mücadele’nin yekpare bir bütün olmadığını göstermektedir.

İlerleyen sayfalarda karşımıza çıkacak biyografik bilgilerin bir arada değerlendirilmesi, bir imparatorluğu yıkan ve yerine yeni bir devlet kuran kadroların nasıl bir hayat çizgisinden geldiğini gözler önüne serecektir. Örneğin, İttihatçı kadroların büyük bir kısmının Makedonya’da ve hatta Selanik’te doğduğu ya da görev yaptığı gözlerden kaçmayacaktır. Gene, İt-

tihat ve Terakki'nin mirasını reddetmelerine rağmen Cumhuriyet'e egemen olan kadroların eski İttihatçılar olduğu fark edilecektir. Tabii Kurtuluş Savaşı'nda birçok farklı siyasi eğilimden gelenlerin de önemli bir rol oynadığı, ancak bunların daha sonra ekarte olduğu atlanmadan...

Daha ilgi çekici bir başka nokta da, yokluklar içinde ve geri kalmış bir imparatorluk olarak algılanan Osmanlı'nın oldukça eğitilmiş kadrolar yetiştirebilmesidir. Avrupa'nın en iyi eğitim kurumlarında kendisine yer bulabilen ve modern fikrî akımları yakından takip edebilen bu kadroların dikkate şayan bir başka yönleri de, Batı kültürüne belki de kendilerinden sonraki kuşaklardan bile daha hâkim olmalarıdır. Ayrıca, on yıllık savaş döneminde bu kadrolar hem askerî hem siyasi hem de diplomatik birçok önemli görevlerde bulunmuşlar ve bu sırada kayda değer tecrübeler kazanmışlardır. Sadece Mustafa Kemal ya da Enver Paşa gibi liderlerin değil, ikincil önemdeki karakterlerin kariyerlerine üstünkörü bir bakış bile bunu doğrulamaktadır. Kısacası sadece cepheden cepheye değil, başkentten başkente koşmaktan ve hatta kurumdan kuruma savrulmaktan da bahsediyoruz. Karşımızda tarihî şartların kaotik, zorlu, fakat eğitici bir süreçte yarattığı "altın bir nesil" var.

Bu neslin Batı'ya entegrasyonu üzerine kafa yorup belki de Osmanlı modernizasyonunun o kadar da başarısız bir proje olmadığı kanaatine kapılanlar, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki devamlılığın da ayırdına varacaklardır. Bunu başardıklarında da, haklılar/haksızlar ve hainler/kahramanlar temelindeki bir tarih okumasının önereceğinden çok daha fazlasını elde edeceklerdir.

Kurtuluş Savaşı denince birçoğumuzun aklına haliyle muharebeler geliyor. Lakin bu kitapta dönemin önde gelen düşünür ve fikir adamlarına da yer vermeye çalıştım. Zira Tanzimat'tan bu yana süren Türk modernleşmesinin en keskin virajına girilen bir dönemi sadece komutanlar ve siyasetçilerle anlamlandırmak, ülkemizin temel taşlarının döşendiği yılları yalnızca muharebe meydanlarına bakarak anlatmak, dar bir bakış açısına hapsolmek olur. İnkıpların kökenini top seslerinde değil, kâğıt hışırtısında aramak daha mantıklıdır. Bu yüzden ilerleyen sayfalarda Nezihe Muhittin gibi kadın hakları aktivistlerinden Mustafa Suphi gibi devrimci Bolşeviklere, Mehmet Âkif gibi gelenekçi entelektüellerden Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi formasyonlarını yurtdışında tamamlamış fikir adamlarına, Fuat Köprülü gibi biliminsanlarından Ahmet Emin gibi Columbia Üniversitesi'nde doktora yapmış gazetecilere, birçok kültür insanına rast geleceksiniz. Ve belki de işte o zaman, Cumhuriyet'imizin hiç de öyle anlak mucizelere dayanan bir başarı olmadığını, nasıl zengin bir kültürel ve sosyal sermayenin ürünü olduğunu fark edeceksiniz.

* * *

Kurtuluş Savaşı'nı ele alan kitaplardaki ilginç bir eğilim, dönemin terimlerinin sadeleştirilmesi ya da modern Türkçeye aktarılması. İşi "Misak-ı Milli"ye "Ulusal Ant", "İngiliz Muhipleri"ne "İngiliz Sevenler" ve "Heyet-i Temsiliye"ye "Temsilciler Kurulu" demeye kadar götüren bu tandans, popüler seviyede karşılık bulan birçok alıntıda da kendini göstermekte. Ben bu yolu izlemedim ve Osmanlıca ifadeleri özgün haliyle aktarmayı tercih ettim. Birkaç örnek vermek gerekirse, bakanlık isimlerinin ve askerî rütbelerin orijinal hallerini, yanlarında modern isimlerini de zikrederek verdim. İlerleyen sayfalarda mirlivanın tuğ ya da tümgeneral, erkân-ı harbiye-i umumiye reisinin genelkurmay başkanı ile beraber kullanıldığı cümlelerle karşılaşacaksınız. Gene bugün de çok sık duyduğumuz tam bağımsızlık ("serbesti-i tamme"), örf ve âdet ("adab u muamelat"), gösteriş ("debdebe ü dârât"), kamuoyu ("efkâr-ı umumiye"), tam bir birlik ("vahdet-i tamme"), yanlış anlama ("suitelakkiyat"), toplumsal düzen ("nizam-ı icimai"), zamanın ruhuna uygun ("ihtiyacat-ı zamana evfak") ya da çoluğu çocuğu ("evlad u iyali") gibi sözcüklerin Osmanlıca versiyonlarının ve "şahane" kelimesinin aslında "mükemmel" anlamına gelmediği gibi detayların okuyucuya bir an metinden uzaklaşma ve bir soluk alma şansı vereceğini düşünüyorum.

Direkt yaptığım alıntılarda da Osmanlıca orijinallerini, kelimelerin modern Türkçesini köşeli parantez içinde vererek aktardım. Benim kaleme aldığım kısımlarda yer alan tek tük Osmanlıca kelimeleri de, Arapça köklerinden nasıl türediğini belirten etimolojik bir dipnotla açıkladım. Önceki kitaplarımda da uyguladığım bu yöntemle, bu kelimelerin başka formlarda bugün hâlâ dilimizde yaşadığının altını çizmek istedim. Daha da önemlisi, Arapça köklerden kelime türetmenin mantığını gözler önüne sermek istedim. Bu mantık bir kez kavranınca, ilk başta karmaşık gözükken birçok kelimenin manası, hâlâ tedavülde olan sözcüklerle bağlantı kurularak çıkarılabilir. Birkaç örnek vermek gerekirse, italikle gösterilmiş köklerinden *menfur*, *mevrus*, *mezzub* ve *tebarüz* gibi kelimelerin *nefret* edilesi, vârisi olunan, *cezbeye* kapılmış ve *bariz* hale gelmiş demek olduğunu anlamak mümkündür. Bu yolla, günlük hayatımızda karşımıza çıkan *müreffeh* (*refah* içinde), *tefekür* (*fikir* yürütmek, düşünmek) ve *tebyiz* (*beyaza*, temize çekme) gibi kelimelerin manası da bulunabilir.

Alıntıların orijinal halini korumayı tercih etmemin birden fazla nedeni var. İlki, üsluba dair bir endişe. Kelimelerin sadece matematiksel bir mantıkla ele alınamayacağını ve eşanlamlı sözcüklerin arasından seçimlerin bile insanların algısında değişik etkiler yarattığını düşünüyorum. Kelime seçiminin ve hatta daha da önemlisi, bu kelimeyi dillendiren kişinin aksanı, tavrı ve toplumsal statüsünün algıyı nasıl etkilediğini daha detaylı bir şekilde, Bourdieu, Bernstein ve Labov'un teorileri eşliğinde *Ezberle Yaşayanlar'*da işlemiştim. Burada aslında eşanlamlı iki kelime olan ilim ile bilim arasındaki farkı örnek vermekle yetineceğim. Kısacası, bir dönemin ruhu-

nun en güzel o zaman kullanılan sözcüklerle ifade edilebileceği kanaatindeyim. Özellikle, Mustafa Kemal'in Osmanlıcasını oldukça renkli bulacağınızı düşünüyorum, ki piyasadaki *Nutuk*'ların büyük kısmının sadeleştirilmiş olduğu (ve inanmayacaksınız ama, bazı kısımlarının "Atatürkçü düşünce açısından önem taşımadığı" gibi garip bir bahaneyle atıldığı) göz önüne alınırsa, birçoklarınızın "Ey Türk Gençliği!" dışında bu dille ilk kez karşılaşacağını düşünüyorum.

Osmanlıcada ısrar etmemin bir ikinci nedeni de, sadeleştirilmelerde yapılan hataları düzeltme şansını elde etmek. Bir örnek vermek gerekirse, bazı akademik metinlerde bile, Halide Edib Adıvar'ın "Yarın bu korkunç geceyi yırtıp müşaşa [parlayan] bir sabah yaratacağız," ifadesi modern Türkçeye, hangi saiklerle bilinmez, "mutlu bir sabah" olarak çevrilmiş. İtalyanların "*Traduttore, traditore*,"¹ demesi boşuna değilmiş anlayacağız.

Son olarak, dilin sadeleştirilmesinin fakirleştirilmesi anlamına geldiğini düşünüyorum. Bunun bir uzman görüşü değil, birden fazla yabancı dilde eser kaleme almış bir insanın yaptığı karşılaştırmalar sonucu vardığı kişisel bir yargıdan ibaret olduğunun altını çizmeliyim. Kanaatime göre, amacı muğlak ve demode bir dil milliyetçiliği, bir milletin tarihî tecrübelerinin üstüne bir örtü çekmekten, ona yeni kökler uydurmaktan başka bir şey değil. Entelektüel olmaktan çok siyasi bir duruş. Lakin Osmanlı tarihçilerinde sıkça görülen, hemen her yerde eski kelimeler kullanmak huyundan da pek hazzetmediğimi ve bu tip aşırı çabaları sakil bulduğumu da belirtmeliyim. Derdimi en kısa ve berrak şekilde aktarmaya özen gösterdim. Kelimelerimi daha geniş bir havuzdan seçmekte ısrar ettiysem de, şatafatlı cümlelerin arkasına sığınmadan rahat okunabilir bir metin oluşturmaya çalıştım. Artık Akdeniz ya da dünya tarihinden bahsetmediğim için, önceki kitaplarıma nazaran yabancı kelimelerin kullanımını da sınırlı tutmayı başardım.

Kitabın bir başka iddialı yanı ise görsel zenginliği. İlerleyen sayfalarda birçoğuyla muhtemelen ilk kez karşılaşacağınız görsellerle metni zenginleştirmeye çalıştım. Bu fotoğrafları, Frenklerin deyimiyle illüstratif değil analitik bir şekilde kullanmaya özen gösterdim. Bir başka ifadeyle, bir nostalji havası yaratmak yerine, bu karelerdeki görsellik gücüyle iddialarımı kuvvetlendirmeye, metinde açıklayabildiklerimden fazlasını hissettirmeye çalıştım. Bu yüzden altlarındaki açıklamalarla birlikte ele alındığında bu fotoğrafların metnin kendisiyle dinamik bir ilişki içinde olduğunu göreceğinizi umuyorum. Ve hepinizi sayfayı çevirmeye davet ediyorum.

1. (İt.) *Traduttore*: Tercüman; *traditore*: Hain.

Mustafa Kemal, kafasındaki inkılapları neden en yakınındakilerden bile gizlemek zorunda kaldı? Enver Paşa ile arasındaki rekabet Kurtuluş Savaşı'na nasıl yansıdı? Olaylar farklı gelişseydi, Milli Mücadele'nin lideri başkası olabilir miydi? Düşmana karşı direnişi beraber başlattığı silah arkadaşları neden birkaç sene içinde Gazî'ye muhalif oldu? Bir imparatorluğu yıkıp yerine bir cumhuriyet kuran bu istisnai nesil yaratan şartlar nelerdi? Eski İttihatçılar Kurtuluş Savaşı'nda nasıl bir rol oynadı?

Bir devrimi mümkün kılanlar yalnızca ona taraftar olanlar mıdır?

Bir yanda ömrü cepheden cepheye savrulmakla geçenler, bağımsızlık ateşini yakmak için kalemini konuşuranlar, nutuklarıyla kitleleri seferber edenler, ellerindeki her şeyi vatanın kurtuluşu için feda etmekten çekinmeyenler... Öte yanda sürekli yalpalayan müteredditler, İlyakatsız muhterisler, vasat idare-i maslahatçılar... Emrah Safa Gürkan, kimi destek kimi köstek olarak Cumhuriyet'in kuruluşunda rol oynayan 100 ismi, onların hareketlerine yön veren arka planlarıyla kaleme alıyor. Ezbere anlatılanın dışına çıkan bu portreler, kişileri olduğu kadar, o günün şartlarını da anlamamız için bize yol gösteriyor.

Emrah Safa Gürkan, *Cumhuriyet'in 100 İsmi - Büyük Devrimin Portreleri* ve *Cumhuriyet'in 100 Günü - İnkılabın Ayak Sesleri*'nde bir şeyi kesin olarak görmemizi sağlıyor: Bir büyük liderin önderliğinde genç yaşlı binlerce insanın çabasıyla yaratılan ve şimdi bir asırlık çınar gibi kök salan Türkiye Cumhuriyeti'ni var etmek, bir "mucize"den çok daha fazlasını gerektirmişti.

Bu kitapta Nezihe Muhittin gibi kadın hakları aktivistlerinden Mustafa Suphi gibi devrimci Bolşeviklere, Mehmet Âkif gibi gelenekçi entelektüellerden Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi fikir adamlarına, Fuat Köprülü gibi biliminsanlarından Ahmet Emin gibi Columbia Üniversitesi'nde doktora yapmış gazetecilere rast geleceksiniz.

Emrah Safa Gürkan

MUNDI

 mundikitap.com

 mundikitap

 mundikitap

 mundikitap

ISBN

ISBN 978-605-4377-37-1

9 786256 377295